

Den kultiverade kärleken

En mikrohistorisk brevundersökning
om en mor till två förlovade söner
i ett svenskt högreståndsskikt 1918–1921

Agardh Hjärne

Bilden visar Amalia Hjärne (1859–1944), en mellan 83- och 85-årig diakonissa i kappklänning med volangförsedd isättning, leende och med händerna i knät. Hon sitter i en salongsmiljö med möbler i empir och nyrokoko. På byrån står porslinspjäser från 1700-talet, ytterst ”de franska vaserna” så som de fortfarande benämns av hennes ättlingar. Kring en guldpendyl hänger nio släktporträtt. Det är överstar, majorer, deras fruar, ett grevligt 1700-talsriksråd och längst ned i mitten naturforskaren Urban Hjärne (1641–1724), ”[e]n märkesman som läkare, skald och romanförfattare”, enligt historikern Carl Grimberg.¹ Som helhet inger bilden ett intryck av bördstolthet och 1800-talsprakt. Ett avskilt fotografi på bordet daterar dock bilden till ett senare årtal. Fotografiet visar Amalias barnbarn Margaretha i en student-

Diakonissan Amalia Hjärne i 80-årsåldern. Okänd fotograf. I författarens ägo.

1 Carl Grimberg, *Svenska folkets underbara öden: Karl XI:s och Karl XII:s tid t.o.m. år 1709*, Stockholm 1922, s. 453–474.

mössa, ett plagg hon fick bära 1942; hennes föräldrar hade växlat brev inför hennes examensanmälan och latinskrivning.²

Inte heller är det Amalias blodsliga, utan hennes ingifta släktingar som hänger bakom henne. Hon var änka efter skogsförvaltaren vid Forsse Bruk i Långsele, Carl Urban Hjärke (1844–1913). Ett ateljéfotografi från 1864 på honom som underlöjtnant visar för adelsmän typiska, redan då sekelgamla porträttattribut: kolonn i bakgrunden, fjärrskådande blick, uniform, ett fast grepp om vita handskar i högerhand och sabeln i vänster.³ Hans släkt på mödernet hade levt ett herrgårds- och brukspatronsliv kring Sollefteå och Ådalen sedan fem generationer.⁴ Han var liksom Amalia och deras barn född på Forsse bruk, hon till en köpmansfamilj med sågverksägaren Abraham Nordlander (1820–1893) som far.⁵ Enligt en ättlings uppgifter ska Carl Urban ha avskedats till följd av alkoholmissbruk och äktenskapet med Amalia var olyckligt. Bruket som anlagts under 1700-talet lades ned och familjen behövde lämna det ångermanländska herrgårdslivet bakom sig. Bland de adliga brukspatronerna, som kunde höra till de rikaste i landet, var det många som inte förmådde anpassa sig efter förändrade industriella och kapitalistiska villkor och som sveptes med i den bredare bruksdöden.⁶

Etnologen Angela Rundquist har beskrivit Amalias förgångna värld i *Blått blod och liljevita händer: En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850–1900* (1989). Hon efterlyste forskning om hur de bördsstolta och klassmedvetna, socialt och kulturellt konservativa kvinnorna upprätthöll eller anpassade sina värderingar under 1900-talets samhällsförändringar.⁷ Historikern Eva Helen Ulvros följde Rundquist med *Fruar och mamseller: Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870* (1996), liksom etnologen Marie Steinrud i en mikrohistorisk brevundersökning om systrarna Tersmeden i *Den dolda offentligheten: Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets högreståndskultur* (2008). Trots att Ulvros och Steinrud behandlar tidigare decennier av 1800-talet visar sig delar av deras resultat vara aktuella även för Amalia. Andra historiker har undersökt adelns successivt försämrade samhällsställning under

2 Brev från Karin till Urban, Halmstad 29/1 1942. Samtliga brev som används som källmaterial i denna artikel finns i författarens ägo.

3 Anja Petersen, *På visit i verkligheten: Fotografi och kön i slutet av 1800-talet*, Eslöv 2007, s. 30. Bilden finns i Länsmuseum Västernorrlands bildarkiv.

4 Gustava Svanström, *Järn, trä och hjärtan: Släktskildringar från ett järnbruk i Ångermanland*, Stockholm 1930. Ett exemplar har tillhört Amalias ena dotter Hildur Hjärke.

5 *Den introducerade svenska adelns ättartavlor III*, Gustaf Elgenstierna (red.), Stockholm 1927, s. 638.

6 Göran Norrby, *Adel i förvandling: Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*, Uppsala 2005, s. 189–190, 200.

7 Angela Rundquist, *Blått blod och liljevita händer: En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850–1900*, Stockholm 2001 (1989), s. 328.

1800-talet så som Sten Carlsson, Ingvar Elmroth och senast Göran Norrby i *Adel i förvandling: Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle* (2005). Även Norrby ville genom individens öden levandegöra sina frågeställningar om hur adeln reagerade på förändrade sociala förhållanden och se en annan historia om adelns fortsatta nivellering under 1900-talet.⁸

Liksom Rundquist har jag fördelen att kunna bedriva ”etnologi hemma” genom att tillhöra släkten jag undersöker.⁹ 2021 ärvde jag en brevsamling från Hjärnefamiljen som i mycket kretsar kring Amalias söner och deras förlovningar. Det gäller en kontroversiell mesallians mellan den blivande justitiekanslern Karl-Gustaf Hjärne (1892–1987) och en bonddotter från Leksand, Skräddar Anna Larsdotter (1892–1946), sedan en mer idealisk förlovning mellan löjtnanten vid I16 eller Kungliga Hallands Regemente Bo Urban Hjärne (1889–1978) och bankdirektörsdottern från Halmstad Karin Afzelius (1899–1987). Kring den första förlovningen återfinns endast Amalias andrahandsperspektiv, om den senare är breven mellan det förlovade paret bevarade. Utifrån brevsamlingen i stort är mitt syfte att mikrohistoriskt bidra med en fördjupad förståelse om vilka värderingar, vilken påverkan och vilka roller äldre högreståndskvinnor kunde spela för sina familjer under det långa 1800-talets sista decennier. Hur påverkade Amalia sina söners förlovningar och hur värderade hon deras val av fästmör? Hur värderade hon ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital i deras val av fästmör?

Att jag avslutar artikeln 1921 beror dels på att antalet brev avtar efter Karins och Urbans giftermål samma år, dels för att årtalet sammanfaller med Norrbys långa 1800-talsdefinition för Sverige som slutar med införandet av allmän och lika rösträtt,¹⁰ en rättighet Amalia och de andra kvinnorna i Hjärnefamiljen nyttjar.¹¹

Brevväxlingen mellan Karin och Urban ger en detaljerad, ofta välskildrad och gripande inblick i deras liv, personligheter och relation. Förlovningsbrev och deras egenheter har avhandlats av historikern Christina Douglas i *Kärlek per korrespondens: Två förlovade par under andra hälften av 1800-talet* (2011) och av historikern Brita Planck i *Kärlekens språk: Adel, kärlek och äktenskap 1750–1900* (2014). Dialogen mellan Urban och Karin bekräftar i stort deras forskning. ”Den största lycka på jorden är att äga Dig”, skriver Urban,¹² i likhet med Plancks löjtnant von Essen som tackar Gud för att han ”eger” sin fästmö.¹³ Detta benämner Douglas som kärlekens ägandeaspekt, vilket

8 Norrby 2005, s. 12, 98, 328.

9 Rundquist 2001, s. 9.

10 Norrby 2005, s. 25–26.

11 Karin till Urban, Stockholm 16/9 1921.

12 Urban till Karin, Halmstad 7/9 1921.

13 Brita Planck, *Kärlekens språk: Adel, kärlek och äktenskap 1750–1900*, Göteborg 2014, s. 128.

betonar kärlekens exklusivitet: att fästmän endast älskar fästmannen och fästmannen endast fästmän.¹⁴

Trots att flera av de tidigare forskarna i praktiken passerar år 1900, det konsekvent angivna slutåret för deras avhandlingar, kan det tyda på ett relativt ointresse för adeln under 1900-talets första decennier. Historikern Henrika Tandefelts uppsats om kvardröjande ståndsvärderingar kring undervisnings- och familjekultur 1890–1917, ”Pappas egen Ernst’: Att fostras till man och adelsman i Finland kring sekelskiftet 1900” (2016), hör till undantagen.¹⁵ Kanske är det i högre grad författare och adliga själva som skildrat sina liv under 1900-talets begynnelse, så som i lyrik Gunnar Mascoll Silfverstolpe och i romaner Agnes von Krusenstjerna.

Utifrån den senares Fattigadels- och von Pahlen-svit skrev den marxistiske litteraturvetaren Stig Ahlgren om en adelskris under 1910-talet, med ”psykopatiska skilsmässosofruar och makabert världsfrånvända eller hysteriskt sinnesberusade unga flickor”, incestuöst inbegripna med ”ruinerade gardeslöjtnanter”.¹⁶ Ahlgren vädrade snarare en borgerlig fördöm om adeln som sexuellt tygellös, som varken Rundquist eller jag funnit empiriskt fog för.¹⁷ von Krusenstjernas släkting, litteraturvetaren Olof Lagercrantz, har med sitt inifrånperspektiv till avhandlingen *Agnes von Krusenstjerna* (1951) skildrat epoken mer trovärdigt. Ahlgren såväl Lagercrantz berör dock tendenser inom adeln som upplevts ha varit mer specifika för 1900-talet.

Är Amalia och hennes söner främst representanter för lågadeln, borgerligheten eller högborgerligheten? Lågadeln var en mer heterogen grupp än den mer beforskade högadeln.¹⁸ Vore det riktigare att främst kontextualisera Hjärnefamiljen utifrån officersståndet som kunde ha sina egna ideal? Militärlivet vid I16 har satiriserats av illustratören Rudolf Petersson i hans serier om *gr:an Karlsson*, där Petersson var beväringssman samtidigt som Urban inledde sin karriär. Major Morgonkröök är exempelvis baserad på Bror Albert Lagercrantz eller med Urbans ord ”vår gode vän major Lagercrantz”.¹⁹ Mer generaliserbart skriver Karin som 18-åring om ”kadettfebern” som drabbar Halmstads borgarflickor eller ”vi bankmänniskor”.²⁰ Hon deltar på slädpartier och de barn- och ungdomsbaler som under 1800-talet utgjorde adelns

14 Christina Douglas, *Kärlek per korrespondens: Två förlovade par under andra hälften av 1800-talet*, Stockholm 2011, s. 176.

15 Henrika Tandefelt, ”Pappas egen Ernst’: Att fostras till man och adelsman i Finland kring sekelskiftet 1900”, *Scandia* 2016:2, s. 12–13.

16 Stig Ahlgren, *Krusenstjerna-studier*, Stockholm 1940, s. 119–120.

17 Rundquist 2001, s. 147.

18 Norrby 2005, s. 25; Rundquist 2001, s. 27.

19 Brev från Urban till Karin, Stockholm 31/12 1919.

20 Brev från Karin till Siggan, Halmstad 31/7 1917.

reglerade arena för paretablering, även då med kadettlängtande fröknar.²¹ En samtida 10-talistförfattare, underofficerssonen Gustaf Hellström skriver i andra änden om ”löjtnantsromantik” beträffande gymnasistpojckars dragning till Kristianstads regementen. Det var knappast någon krigsmentalitet, utan sabelskrammel, beridna bravader och tjusningen i att bära uniform och epåletter som lockade.²² Redan August Strindberg utpekade löjtnanter som författarnas och folkets största rivaler om kvinnorna.²³ Enligt honom var inget socialt streck lika oöverstigligt som det mellan löjtnant och icke-löjtnant.²⁴ I nyutgåvan av den etnologiska klassikern *Den kultiverade människan* (2019) menar Jonas Frykman och Orvar Löfgren att det sena 1800-talets överklass rymde en rad subkulturer med delvis olika äktenskapsideal, men att det under första världskriget utvecklats en alltmer homogen borgerlig kultur.²⁵ Även Norrby når resultatet om integrering, att adeln förborgerligades genom meritokratisering och uppbrott från herrgårds- till stadsliv, samtidigt som högborgerligheten tog sig an adliga värderingar om belevade manér och ”karaktär”. Grupperna blev alltmer svårseparerade.²⁶ Därför kan det för 1900-talets första decennier vara mer korrekt med något flytande kassetiketteringar inom Amalias ”högreståndsskikt”.²⁷

Att genom brev sätta individen i centrum

Carlo Ginzburg menade att en biografisk studie om en vanlig individ liksom genom ett mikroskop kan belysa ett helt socialt skikt under ett visst historiskt skede.²⁸ Detta debatterades i *Historisk Tidskrifts* temanummer om mikrohistoria 2017. I stort lierar jag mig med Plancks och Steinruds bidrag ”Eliters privata brev som mikrohistorisk källa”. De menar att även adeln, särskilt dess bortglömda kvinnor, bör undersökas på individ- och personlighetsnivå och inte endast som maktrepresentanter. Genom stora mängder privata brev går det att komma nära individer och få en fördjupad förståelse för deras känslor, tankar, upplevelser och drivkrafter, eller det ”evigt

21 Rundquist 2001, s. 55–57; Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, Malmö 2019 (1979), s. 96; Olof Lagercrantz, *Agnes von Krusenstjerna*, Stockholm 1951, s. 67; Marie Steinrud, *Den dolda offentligheten: Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets högreståndskultur*, Stockholm 2008, s. 79.

22 Gustaf Hellström, *Sex veckor i Arkadien*, Stockholm 1925, s. 232.

23 August Strindberg, *En daires försvarstal*, Stockholm 1995 (1895), s. 104.

24 August Strindberg, *Det nya riket: Skildringar från attentatens och jubelfesternas tidevarv*, Stockholm 1882, s. 38.

25 Frykman & Löfgren 2019, s. 143.

26 Norrby 2005, s. 296, 325.

27 ”Högrestånd” används av Norrby, Rundquist, Steinrud m.fl.

28 Carlo Ginzburg, *Osten och maskarna*, Stockholm 1983 (1976), s. 16–17.

mänskliga”. Med en komparativ och källpluralistisk metod kan breven även överbrygga det individuella och generella eller en mikro- och makronivå.²⁹

I likhet med Ulvros tillmötesgår jag detta källpluralistiska ideal främst med skönlitteratur, på spaning efter bakgrundsstoff, detaljer och dätida värderingar.³⁰

Utöver källpluralism förespråkar Planck och Steinrud ett ”historieempatiskt förhållningssätt”, att aktörerna ska bemötas utifrån deras egna villkor med allvar och respekt. Planck och Steinrud hämtar begreppet historieempati från Douglas, som däremot hade en explicit hermeneutisk ansats, vilket hon underströk med sin syftesformulering som eftersträvar ”förståelse”. Douglas benämnde sig heller inte som mikrohistoriker, utan följde historikern Eva Österbergs formulering om ”existentiell historia” med fokus på mellanmänskliga relationer och ”livets stora frågor”, så som kärlek.³¹ Idéhistorikern Karin Johannisson har även förespråkade existentiell historia med individer i centrum, där ”evigt mänskliga villkor” ska återkallas med ”känsla och inlevelse”.³² En metodologisk följd blir hur som helst att de historiska aktörerna får tala med sina egna ord när detta är relevant, vilket även gör att en extern läsare kan bedöma rimligheten i tolkningarna. Dessutom visar det på tidens uttrycksätt.³³ Att för min del låta Urban, Karin och Amalia uttrycka sig är även ett sätt att framhäva deras personligheter. Enligt Ginzburg vore det absurt att inte vilja återskapa bilden av individuella personligheter när ett källmaterial tillåter det.³⁴ I en släktkrönika utan akademiska anspråk från 1924, om Hjärne- och Afzeliusanfäder, skrev utgivaren likadant om breven hon återgav ”in extenso, då brevskrivarnas personligheter ju sålunda tydligast och vackrast framträdde”.³⁵

Om det är absurt att med rätt källmaterial inte återskapa bilden av personligheter kan det vara absurt att inte också vilja återskapa en berättelse, särskilt när det kan tänkas gagna den hermeneutiskt eftersökta inlevelsen och närhetskänslan. Historikern Peter K. Andersson har undersökt denna kontroversiella mikrohistoriska tendens till en mer experimentell och berättande form. Som Sveriges mest lyckade exempel på innovativt berättande mikrohistoria lyfter han fram historikern Bengt Ankarloos *Att*

29 Brita Planck & Marie Steinrud, ”Eliters privata brev som mikrohistorisk källa”, *Historisk tidskrift* 2017:3, s. 463–474.

30 Ulvros 1996, s. 34.

31 Douglas 2011, s. 14–15; Eva Österberg, *Vänskap: En lång historia*, Stockholm 2007, s. 12–13; Ulvros 1996, s. 22 ansluter sig även till Österbergs hermeneutik.

32 Karin Johannisson, *Kroppens tunna skal: Sex essäer om kropp, historia och kultur*, Stockholm 1997, s. 12–13.

33 Steinrud 2008, s. 47; Douglas 2011, s. 55–57.

34 Ginzburg 1983, s. 16.

35 Birgit Ekman, ”Utgivarens förord”, *Två släkter*, Hedda Ekman, Stockholm 1924, s. 2.

stilla herrevrede (1988).³⁶ Ankarloo själv anslöt sig dock till historismen, vars metodologiska väsen enligt honom bestod av ”lärdom” och ”innerlighet”, alternativt ”inlevelse” med den egna kulturen, med betoning på sin ”existentiella självförståelse”.³⁷ Oberoende av Ankarloo och historismen beskriver Douglas hermeneutiken utifrån samma begreppspar ”inlevelse/lärdom”, men även ”närhet/distans”, för att slutligen berättarmässigt närma sig den litteraturvetenskapliga idén om den polyfona romanen, där flera röster tar plats och skapar en dialog.³⁸ Åtminstone sedan den språkliga vändningen finns det kort sagt flera forskningstraditioner som i praktiken inte behöver skilja sig mycket metodologiskt. Gemensamt för strömningarna är ett kvalitativt, tolkande, stundvis mer berättande och empatiskt förhållande till individuella aktörer och deras villkor och agens.

Ytterligare en poäng vill jag lägga till Plancks och Steinruds bidrag om att individen måste kontextualiseras och förstås inom sin kultur och samtid,³⁹ nämligen en annan källmässig fördel i att undersöka ”eliter”, särskilt adeln: möjligheten att kontextualisera genealogiskt. Det kan Tandefelt sägas göra när hon lyfter familjen von Borns flerhundraåriga släktkontinuitet på godset Sarvklaks.⁴⁰ Den norske författaren Dag Solstad har berört något ”skrämmande” i att folk i allmänhet inte vet någonting om sina mor- eller farföräldrars föräldrar, att det kanske är ett tidstecken för moderniteten att det historiska minnet inte når längre än två släktled tillbaka.⁴¹ Norrby tar upp att adliga utmärker sig genom sin medvetenhet om gångna generationer.⁴² I viss mån gällde det även den förste Urban Hjärne som uppfann en ättelinje från Saxo Grammaticus sagokung Hjarne.⁴³ Norrby återoppar Edmund Burkes idé om aristokraten som anser sig tillhöra en ätt snarare än en kärnfamilj, som ser sig som en förvaltare av en månggenerationsmässig kedja av värderingar.⁴⁴ Stor vikt kunde läggas vid utredandet av blodsband och ingifta relationer. Släktporträtten och klenoderna Amalia poserar framför är inte endast pynt. Flera föremål som bär Hjärnes släktsvärd finns bevarade, alla normala för Rundquists idé om en ”heraldisk kult”: silverbestick, en sigillring, porslinstallrik och broderitavla, de senare åstadkomna av Amalia

36 Peter K Andersson, ”Det förflutnas minsta beståndsdelar: Narrativ mikrohistoria och historia som litteratur”, *Historisk tidskrift* 2017:3, s. 459–460.

37 Bengt Ankarloo, *Att stilla herrevrede: Trolldomsåden på Vegeholm 1653–54*, Stockholm 1988, s. 17.

38 Douglas 2011, s. 51–52, 57–58.

39 Planck & Steinrud 2017, s. 270–271.

40 Tandefelt 2016, s. 15–16.

41 Dag Solstad, *Professor Andersens natt*, Nora 1998 (1996), s. 62–63.

42 Norrby 2005, s. 297.

43 Olof Strandberg, *Urban Hjärnes ungdom och diktning*, Stockholm 1942, s. 7.

44 Norrby 2005, s. 105.

eller hennes döttrar.⁴⁵ Att förstå Amalia och hennes söner utifrån deras egna villkor kan därmed vara att förstå dem utifrån deras härstamning, inte endast samtid.

Bourdieu's kapitalbegrepp

Hur förenas ambitionen att förstå de historiska aktörerna utifrån deras egna villkor med en bourdieusansk analys? Norrby såväl som Johannisson har varnat för en sociologisk determinism.⁴⁶ En alltför teoretisk analys riskerar skapa mer distans än närhet till aktörerna så som de uttrycker sig i källorna. Mitt förhållningssätt till Pierre Bourdieus kapitalbegrepp kan därför ses som en översättning eller kompromiss mellan källornas aktörer och tidigare forskning. Kapitalbegreppen används så som vedertagna, om inte oundvikliga inom en sociologisk eller etnologisk ämnessfär. Inom akademien kan det idag vara lika självklart att tala om socialt, ekonomiskt och kulturellt kapital som det var för Amalia att skriva om "familj", "affärer" eller "bildning", ibland explicit med benämningen "kapital" och med en medvetenhet om att en brist på pengar kan kompenseras av andra värden.

I vissa fall kan dock kapitalbegreppen öka förståelsen för aktörerna. Inte minst Norrby har tillämpat dem förtjänstfullt. Bland symboliska kapital visar han hur "bildningskapital" kan vara mer träffsäkert än "kulturellt kapital" för att förklara hur adliga värdesatte språkliga färdigheter, utbildning, teater- eller musikkännedom, liksom ett kultiverat uppträdande. Socialt kapital i form av gruppstillhörighet och resurser från familj-, släkt- och andra kontaktnätverk ser Norrby som ett särskilt starkt skydd mot social deklassering.⁴⁷ Inom tidigare forskning har även "besuttenhet" eller jordinnehav varit centralt, som när Planck undersöker hur besuttenhet, börd och kärlek samspelar i adelns val av äktenskapspartners.⁴⁸ Uppryckta från herrgårdslivet är besuttenhet inte aktuellt för Hjärnefamiljen. Med ekonomiskt kapital avses här i stället besparingar, löneinkomster, aktier eller ägda fastigheter utan jord.

45 Rundquist 2001, s. 35.

46 Norrby 2005, s. 70; Johannisson 1997, s. 13–14.

47 Norrby 2005, s. 80–82. Norrby utgår dels från Bourdieu direkt, dels från Donald Broady, *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm 1990, s. 171–185.

48 Planck 2014, s. 25, 55–57.

Hjärnebrev

Att närma sig och ”tjuvlyssna” på intima brevsamlingar medför vissa källkritiska krav. Ofta liknas brevdialoger vid vardagliga, muntliga samtal och brevgenrer behöver beaktas, liksom relationen mellan skribent och adressat i fråga om vad som skrivs ut.⁴⁹

Den av mig hittills transkriberade korrespondensen inom Hjärnefamiljen omfattar 312 brev. Samtliga har ingått i analysen då de bidragit till en helhetsbild, men jag har endast utrymme att direkt beröra en bråkdel. Tandefelt utgick jämförelsevis från 254 brev. Bortsett från andra källor till deras avhandlingar utgick Planck från 158 brev, Rundquist från 247, Douglas från ungefär 640, Steinrud från ungefär 1 500 och Ulvros från 3 774.⁵⁰ Hjärnebrev är skrivna med bläck eller blyerts förutom ett tiotal från Urban som skrivits på maskin, ett tilltag han ursäktar som ”lustigt” om än ”ohöfviskt”.⁵¹ Pseudonymen Cérémonieuse bekräftar i en etikettbok från 1920-talet att det är olämpligt att skriva privatbrev med maskin.⁵² Till skillnad från Karin följer Urban och Amalia under större delen av 1920-talet inte stavningsreformen från 1906 som skulle förenkla stavningen av t- och v-ljudet. Förutom att de är äldre än Karin lierarar det sig med deras mer konservativa läggning. När Hellström i en novell vill karakterisera en gammal kapten ”och bitter misantrop” låter han honom klaga på denna stavningsreform.⁵³

Över 160 brev skrevs mellan Bo Urban Hjärne och Karin Afzelius fram till 1940-talet, varav 65 från förlovningsåren 1919–1921. Deras korrespondens är den enda i samlingen där båda riktningar bevarats, vilket också är det ovanliga.⁵⁴ Därutöver skriver Karin 35 brev 1917–1921 till sin storsyster, fröken Sigrid eller ”Siggan” Afzelius (1895–1985), som var en enbent, livslångt ogift lärarinna vid flickskolan i Eksjö. Utan kärleksbrevens konventioner är Karin ibland mer frispråkig eller öppenhjärtig med Siggan. Amalia har slutligen lämnat efter sig 113 brev från 1918–1922, varav 13 till Karin och 100 till Urban, ”Min älskade gosse” eller ”Bubbe”. Ett antal hundra brev från Amalia fram till 1940-talet har ännu inte transkriberats. Inga brev mellan Karl-Gustaf och Anna finns bevarade. Deras relation så som tendentiöst

49 Planck 2014, s. 69–70, 93; Douglas 2011, s. 41–44.

50 Tandefelt 2016, s. 17–18; Planck 2014, s. 27; Rundquist 2001, s. 15; Douglas 2011, s. 47; Steinrud 2008, s. 43; Ulvros 1996, s. 21.

51 Brev från Urban till Karin, Stockholm 30/12 1919.

52 Cérémonieuse (Elisabeth Wærn-Bugge), *God ton: Etikett och umgängesformer*, Stockholm 1927, s. 120.

53 Gustaf Hellström, *Olsson går i land: Berättelser*, Stockholm 1924, s. 9, 16.

54 Anna Götlind & Helena Kåks, *Mikrohistoria: En introduktion för uppsatsskrivande studenter*, Lund 2014, s. 63; Steinrud 2008, s. 45.

berättad av Amalia gör mer för att belysa hennes värderingar, även om hon ofta berör Karl-Gustafs känslor. Mesalliansen är särskilt tacksam att undersöka eftersom klass- eller ståndsvärderingar ofta uttrycks negativt, med motvilja när skillnader behöver markeras.⁵⁵

Mesalliansen Karl-Gustaf Hjärne och Skräddar Anna Larsdotter

Karl-Gustaf Hjärne, född 1892, hade sedan 1916 en juris kandidatexamen och var 1919 underlöjtnant vid I16. 1920 övergav han sin militära karriär för att helt följa juristbanan, den för obemedlade adelsmän kanske enda vägen till en ledande roll i staten.⁵⁶ 1933–1937 blev han justitiekansler och 1937–1959 regeringsråd. Från juli till december 1918 är han dock endast tillförordnad domhavande i Dalarna där han vikarierar åt häradshövdingen i Rättvik. Ändå hinner han med ”ett och annat i nöjesväg”, då han besöker fäbodrar och pianoackompanjerar vid festspel.⁵⁷ Karl-Gustaf rör sig mitt i den värld som turistföreningar, folklivsforskare och konstnärer alltsedan 1890-talet framställt som den svenska bondekulturens vagga.⁵⁸ Om nu genom Carl Larssons hemidyller, Anders Zorns nakenbadande kullor eller Erik Axel Karlfeldts kärlekslyrik. Ibland inspirerades Karlfeldt av hans i 15 år hemlighållna förhållande med ett hembiträde: ”jag vill med dig i lönnedom mig förlova”.⁵⁹ Kanske är det vid ett omnämnt festtillfälle som Karl-Gustaf träffar Skräddar Anna Larsdotter, född 1892 i Leksands församling som barn till en hemmansägare. Att de förlovat sig antyds först den 30 oktober, då Urban verkar ha uttryckt sitt missnöje över ”Karl-Gustafs förehavanden”. Amalia trodde att Urban skulle ”svära rätt duktigt”, men Karl-Gustaf tycks vara ”säker på sin sak”, medan Amalia finner det ”vemodigt”.⁶⁰

På fler sätt uttrycker Amalia en misstämning under hösten och vintern 1918. Den 14 oktober frågar hon Urban om ”den vändning kriget tagit” då hon förvånar sig över att ”Tyskland ändå skulle besegras”.⁶¹ Den 30 sörjer hon över hur centralmakterna ”förödmjukas”.⁶² Den 10 november avslutar hon sitt brev med ”Arma Tyskland!”.⁶³ En annan Hjärne, den blivande historieprofessorn Erland, hade som ordförande i studentföreningen Heimdal

55 Norrby 2005, s. 134.

56 Norrby 2005, s. 146.

57 Brev från Amalia till Urban, Solö 6/7 1918.

58 Frykman & Löfgren 2019, s. 74–76.

59 Erik Axel Karlfeldt, *Flora och Bellona*, Stockholm 1918, s. 26.

60 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 30/10 1918.

61 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 14/10 1918.

62 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 30/10 1918.

63 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 10/ 11 1918.

varit drivande bland aktivisterna som ville få in Sverige i kriget på tyskarnas sida.⁶⁴ Erland var lika bedrövad vid deras nederlag och delade de kval som är centrala i Silfverstolpes lyrik, medvetenheten om att vara kvar i fredsdyllen medan ståndsbröderna stupar på kontinenten eller för de vita i Finland.⁶⁵ Det är synd att Urbans svarsbrev till Amalia förkommit. Han skriver aldrig om politik med Karin, vars familj kan ha varit ententevänlig med tanke på hur hon 1917 lär sig engelska med en grupp fruar i Halmstad: "Du må tro I am very English now".⁶⁶ Ofta utpekas första världskriget som tiden för den europeiska adelns definitiva fall.⁶⁷ Urban kan dock ohotat upprätthålla löjtnantsromantiken med punschberusade kärleksbrev och ridtävlingar i ytterligare några år med sina kamrater från Karlbergs krigsakademi. Det var på krigsakademin som adelns symboliska kapital, karaktärs- och överordningsvärderingar kanske inskräptes som bäst.⁶⁸ Ett cigarettetu i silver som tillhört Urban kan härstamma från den tiden, med Hjärnevapnet inetsat bredvid kamraten Staël von Holstein och Ehrenborgs.

Som en final på Amalias krigstankegång skriver hon i december om ett tryckande mörker över Stockholm och hennes Östermalmsadress på Grevgatan 18. Utifrån "allt som händer i världen" har hon en känsla av att "något ondt vore i antågande". I samma brev berör hon det som nog oroar henne mest: "Karl-Gustaf funderar på att eklatera i vinter, emedan det blir så mycket prat om dem, kanske ej så treffligt prat".⁶⁹

En högreståndsförlovning var indelad i en hemlig och offentlig period. Den hemliga fasen skulle vara så länge som möjligt då paret i det privata fick pröva relationens känslomässiga och sociala hållbarhet inför en livslång tvåsamhet. Eftersom det pratas om Karl-Gustaf och Anna har hemligheten inte hållit. För att minimera skvallret verkar Amalia vilja påskynda processen genom att eklatera och alltså offentliggöra och legitimera relationen. Eklatera är hämtat från franskans *éclater* vilket kan översättas till "explodera": som en bomb ska nyheten brisera bland vänner och släktingar med åtföljande gratulationer. Efter eklateringen tillåts offentliga ömhetsbetygelser så som kyssar eller att gå arm i arm på gatan, men bruden ska förbli oskuld intill bröllopsnatten.⁷⁰ Med Ulvros beskrivning kunde en högreståndsflickas jungfrulighet, sedlighet eller rykte utgöra hennes främsta symboliska kapital.⁷¹

64 Sven G Svenson, *Erland Hjärne: En historikers livsöde*, Stockholm 1994, s. 30–54.

65 Stig Ahlgren, "Kaptenboställets skald", *Obehagliga stycken: Kritik och polemik 1939–1944*, Stockholm 1944 (1943).

66 Brev från Karin till Siggan, Halmstad 23/11 1917.

67 Norrby 2005, s. 13, 307; Rundquist 2001, s. 12.

68 Norrby 2005, s. 144.

69 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 3/12 1918.

70 Rundquist 2001, s. 94.

71 Ulvros 1996, s. 220.

Dialogen mellan Urban och Karin ger en parallell inblick i den hemliga förlovningsfasens vändor. Douglas har behandlat tesen om att svartsjuka var tabubelagt under 1800-talet så som stridande mot tidens ideal om äkta kärlek.⁷² Det gäller inte för Urbans brev där svartsjukan och dubbelmoralen är påtaglig. "Ingen flirt, om jag får be, min Nådiga", kan han skriva, och i samma brev själv se fram emot en bal: "Unga flirtiga fruar, you know!"⁷³ På middag hos en kaptenskamrat dryftas hans förlovnings, varpå han utan "våldsammare smekningar" börjar flirta med frun i huset, "uteslutande för att slå blå dunster i ögonen på dem".⁷⁴

Inför eklateringen ska Karl-Gustaf och Anna besöka Stockholm, även om besöket fördröjs med ett par veckor eftersom Karl-Gustaf ligger sjuk i feber, "troligen spanska sjukan".⁷⁵ Urban får en påminnelse om att skicka ett lyckönskningstelegram till eklateringsmiddagen den 22 februari.⁷⁶ Drygt en vecka senare skriver Amalia utförligt och lovordande om sitt första intryck av Anna. Både hon och Urbans systrar tycker om henne, "hon öfverträffade alla våra förväntningar". Hon har "ett fint utseende" och ett "behagligt sätt", i sitt bordsskick är hon "mycket bra", och hon lär inte skilja sig från "s.k. bättre flickor" annat än i sitt sätt att tala som är "bättre än vi tänkt oss", fastän "ej kultiverat". Också klädseln godkänns, till och med dalkulledräkten som hon bär med Karl-Gustaf till Kungliga Operan.⁷⁷

Anna verkar ha genomgått en typisk granskning enligt Rundquists beskrivning, där varje manérbrist eller övertramp obarmhärtigt noteras. Även för borgerliga, bland adeln nytillkomna flickor kunde det vara särskilt svårt att leva upp till kraven som ställdes på titulering och tal med den rätta högreståndsbetoningen. Samma etikettsskärpa vid middagar gällde inte för de redan invigda, socialt självsäkra inom kretsen.⁷⁸ Annas syster som bevistar eklateringsmiddagen misslyckas i jämförelse. Enligt Amalia var hon "allt utom fin, fast fyndig och rolig" utan överlag "fruktansvärd", medan Annas bror, en affärsman, undkommer såsom "rätt fin o treflig". I det hela beskrivs middagen som lyckad. Anna trivs och Amalia tror att också Urban kommer tycka om henne.⁷⁹

Drygt en vecka senare är omdömet om Anna fortfarande positivt. Även andra Hjärnesläktingar som välkomnar henne på middagar är "betagna".

72 Douglas 2011, s. 184.

73 Brev från Urban till Karin, Stockholm 22/12 1919.

74 Brev från Urban till Karin, Stockholm 6/12 1920.

75 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 13/2 1919.

76 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 19/2 1919.

77 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 27/2 1919.

78 Rundquist 2001, s. 37, 41.

79 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 27/2 1919.

De uppskattar henne då hon lär vara ”mycket naturlig o okonstlad”. Amalia tycker om hur Anna benämner henne som ”Mamma”, vilket är anmärkningsvärt eftersom det borgerliga uttrycket är ”Tant”.⁸⁰ Själv signerar hon sig som ”mor”, medan det alltid hetat ”mamma” i breven och memoarerna Rundquist studerat.⁸¹

Efter att Anna och Karl-Gustaf återvänt till Rättvik börjar Amalia vända i sina åsikter. Den 4 april har Annas syster åter varit på besök, hon är ”stor o ståtlig, ser rätt bra ut, men talar alldeles rysligt illa, högröstadt och okultiveradt – Skada på henne! Hon skulle vara en charmant företeelse om hon hade kultur öfver sig”.⁸² Igen är talet avgörande, och det är beklagansvärt hur orden, men inte 1800-talsöverklassens ideala satsmelodi, tonfall och diktion finns åtkomlig för forskaren.⁸³ Annas syster är i Stockholm för att hjälpa en väninna vars jungfru är bortrest. Amalia brukar själv förfoga över minst en ”jungfru”, ”ande” eller ”tjänare”. Liksom i systrarna Tersmedens brev nämns de oftast i samband med klagomål, och det var en kvinnlig roll att anställa, styra och liksom Amalia regelbundet avskeda dem.⁸⁴ Tjänstefolk i högreståndshem var normalt pigor från landsbygden som lätt gjorde värdarna upprörda och sällan stannade länge.⁸⁵ En jungfru till Amalia tar bröd ur familjens krigsranson.⁸⁶ Inför eklateringsmiddagen har en annan varit långsam.⁸⁷ En tredje under loppet av ett år var svärväckt under mid-sommarvistelsen på Solö eftersom hon dansat med ”landtbefolkningen” hela nätterna.⁸⁸ Sådana förhållanden är viktiga vid förståelsen för hur Amalia betraktar Annas syster, ”denna företeelse” som sköter en jungfrus sysslor.

Den 28 april ska Amalia och Urbans systrar få besök av Annas mor, och eftersom det råkar vara jungfrubyte igen blir det en enklare tvårättersmiddag. Amalia säger sig vara nyfiken: ”Karl-Gustaf har bedt oss ej fästa oss vid hennes yttre, tal, sätt, o.s.v., hon skall vara präktig o som Karl-Gustaf säger åtnjuta mycket anseende däruppe”. I nästa stycke brister det:

Men vet du, Urban, att nu efteråt inser jag att jag begick en stor faute när jag andgaf att Karl-Gustaf skulle eklatera så snart. Hvad var det för brådska! Det var ytterst oförnuftigt. Om jag hade satt mig emot det – och det hade varit befogadt – då han ej alls är färdig ännu – så

80 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 8/3 1919.

81 Rundquist 2001, s. 40.

82 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 4/4 1919.

83 Rundquist 2001, s. 274.

84 Steinrud 2008, s. 146–147; Ulvros 1996, s. 53–54.

85 Frykman & Löfgren 2019, s. 119.

86 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 10/11 1918.

87 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 19/2 1919.

88 Brev från Amalia till Urban, Solö 27/6 1919.

hade han nog gått med på att uppskjuta eklateringen. Tänk bara, hela släkten o kanske annat med!⁸⁹

När Amalia menar att Karl-Gustaf ännu inte är färdig syftar hon på hans juristutbildning, hans då ouppnådda ”ställning” och den självklara förväntningen på mannen att kunna försörja sin blivande husmor i ett högreståndshushåll.⁹⁰ Amalia ångrar att hon uppmanat till eklateringen främst för att hon nu måste befatta sig med Annas släkt. En dam ur von Krusenstjernas krets hade på samma sätt 1922 beklagat en greves förlovning med en portvaktshotter, och att grevens föräldrar gått för långt genom att dricka kaffe hos portvaktsparet.⁹¹ Amalia fortsätter:

Jag är så afundsjuk på alla andra mammor, som ha sina barn gifta inom trefliga, bildade familjer. Men är nu Anna bara en god och bra flicka och de bli lyckliga så är det andra ju egentligen af ingen betydelse, fast det känns ej trefligt. Du blir väl nu förvånad öfver min klagan, då jag förut sagt att vi blefvo angenämt öfverraskade af Anna – men det var nog också så att vi absolut vill se allt godt hos denne, och söt och rar och älsklig var hon onekligen.

Återigen är det tydligt att äktenskapet inte endast handlar om Annas individuella egenskaper eller karaktär, utan om hela hennes sociala och kulturella kapital. Amalia avslutar sitt brev: ”Men just nu vill jag bara gråta öfver Karl-Gustafs förlofvning och det känns bra att få säga ut sin mening ibland – det blir väl bättre igen!”⁹²

Det blir inte bättre att döma av breven fram till 1921. Det dröjer till augusti 1919 innan Amalia träffar Karl-Gustaf och Anna under familjens sommarvistelse på Solö i Stockholms skärgård. De är inte glada åt partiet, ”men Karl-Gustaf är djupt festad vid henne”.⁹³ Anna beskrivs som ”sentimental” då Amalia tycker att Karl-Gustaf borde föredra en ”husligare och intelligent flicka”.⁹⁴ Då Karl-Gustaf själv verkar vara medveten om de sociala och kulturella nackdelarna och motståndet inom familjen, går det att utifrån Plancks tes anta att han ytterst förlovat sig med Anna av kärlek eller andra känslomässiga skäl.⁹⁵ Planck ville därmed nyansera forskningsbilden om adeln som ensidigt pragmatisk i sina äktenskapsval och framhåva kär-

89 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 28/4 1919.

90 Frykman & Löfgren 2019, s. 226; Ulvros 1996, s. 108.

91 Lagercrantz 1951, s. 27.

92 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 28/4 1919.

93 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 6/8 1919.

94 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 21/8 1919.

95 Planck 2014, s. 67.

lekens betydelse. I tidigare avhandlingar har kärlekens betydelse erkänts mer perifert.⁹⁶ Amalia fortsätter att skriva sina ”jeremiader” till Urban med samma argument som tidigare, om Annas ”många olägenheter” fast att hon är ”snäll”. ”Hon har ingen bildning alls och hennes mor tycks ej förstå att det behöfs att hon får komma ut och educera sig och har väl ej kanske råd heller”. Återigen är det Annas ”ociviliserade” tal Amalia angriper och hon hoppas att Karl-Gustaf tar itu med hennes ”uppfostran”. I korthet tänker Amalia: ”Om Karl-Gustaf hade råkat komma med en bildad och fin flicka i lika lifligt umgänge som med Anna, hade han säkert kunnat bli lika fäst vid henne”.⁹⁷

I september byter Amalia strategi, om hon lämnar Karl-Gustaf i fred kanske han kommer till insikt om ”sitt misstag med sin förlovning”. Det var inte fullt lika tabubelagt att bryta en förlovning som det var att genomföra en skilsmässa.⁹⁸ Hos författaren Hjalmar Bergman kan det anta parodiska proportioner som när en ung greve får sin ”sommarförlovning för året” upplöst.⁹⁹ Utifrån Amalias egna ord bryr hon sig ytterst om sin yngste sons långsiktiga lycka: ”Åh, alla mina hjärtebarn, om jag kunde hvad jag ville, hvad ni skulle ha det bra!” I praktiken bidrog hon till motsatsen. Karl-Gustaf hade glatt sig åt att komma hem och vila ”och så blef det i stället sömnlöshet och ledsamt”. Jämförelsevis omnämner Planck ett mer extremt fall där löjtnanten Carl Adam von Gertten (1812–1839) sköt sig efter att hans grevliga mor hindrat honom från att äkta en torparflicka.¹⁰⁰ Till julen när Karl-Gustaf ska återvända till Stockholm planerar familjen igen ”få honom på andra tankar vis à vis Anna”. Anna vill också vistas hos Amalia, ”men jag har till Karl-Gustaf afböjt det på det bestämdaste”. Som en bjärt kontrast är det i samma brev Karin börjar skymtas i Amalias korrespondens så som ”den där ’härliga’ flickan som du nämnde i somras”. Amalia säger sig redan vara förtjust i henne och framför en särskild hälsning: ”En liten kyss på kinden till ’du vet väl hvem’”.¹⁰¹ Amalias roll och godkännande bekräftas senare när Urban och Karin växlar porträttfotografier, ett normalt komplement till både brev och fysiska möten: ”Jag har visat min Mor Din profil, en passant, och hon tycker att Du är förtjusande söt. Så hon tycks ju ha en hjälplig smak. N’est ce pas?”¹⁰² Det var inte självklart att som Urban avslöja sin förlovning för Amalia eftersom Karin ännu hemlighöll den för sin mor.¹⁰³

96 Planck 2014, s. 143; Rundquist 2001, s. 86; Ulvros 1996, s. 101; Norrby 2005, s. 134.

97 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 6/8 1919.

98 Rundquist 2001, s. 94.

99 Hjalmar Bergman, *Flickan i frack*, Stockholm 1925, s. 139.

100 Planck 2014, s. 42.

101 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 26/9 1919.

102 Brev från Urban till Karin, Stockholm 22/12 1919; Douglas 2011, s. 162.

103 Brev från Urban till Karin, Stockholm 6/1 1920.

Porträtten som Urban och Karin växlade under sin hemliga förlovnig. Okänd fotograf. I författarens ägo.

Besvärliga släktingar och ovärdat tal må vara en sak, men det finns ingen proportion mellan hur Anna lovordades av Hjärnesläkten i februari och att hon i september portförbjuds av Amalia. Någoting som gått förlorat eller förtigits i breven har inträffat eller uppdagats däremellan. Den 24 november skyntas en "ledtråd", detta nyckelord inom den mikrohistoriska forskningsprocessen.¹⁰⁴ Amalia säger sig inte ha vidrört Anna eller "detta ämne" med ett ord för Karl-Gustaf sedan i augusti. Däremot har Amalia fått ett brev om Anna från en fru i Dalarna, men att det gör "intet för att frita henne från den där historien med hennes man". Här kommer ett fragment till ett svar: "historien", någoting uttalat men "obehagligt" och skandalartat som komprometterar Anna.¹⁰⁵ Metodologiskt påminner det om den besvärliga "saken" Steinrud behövde avkoda i en samling 1800-talsbrev från en brukspatron.¹⁰⁶ Den 17 januari 1920 har "historien" för Annas del utvecklats till "läkarhistorien":

Ja, kära du, jag hade ett långt brev från Karl-Gustaf häromdagen med intyg från läkare att allt är all right. Det är mig så pinsamt denna historia och jag tycker det var så dumt af Malin att tala med Karl-Gustaf därom.

¹⁰⁴ Planck & Steinrud 2017, s. 467.

¹⁰⁵ Brev från Amalia till Urban, Stockholm 24/11 1919.

¹⁰⁶ Planck & Steinrud 2017, s. 270.

Usch då! Nu kommer det kanske ut däruppe att vi fodrat något sådant.
Jag förstår ej hur Anna själf ville underkasta sig det.¹⁰⁷

Det går inte att veta exakt varför Anna undergått en läkarundersökning. Att döma av förtegenheten, pinsamheten och allvaret berör det sannolikt något sexuellt eller gynekologiskt så som en venerisk sjukdom eller oskultsbesiktning. Att Amalia ens tangerar dessa ämnen är märkvärdigt då det knappast ens finns anspelningar på sexualitet i de tusentals brev Steinrud och Ulvros undersökt.¹⁰⁸ Amalia kan här representera den borgerliga prydhetskulturen som tabubelade kroppsrelaterade samtal och problem. Bönder som arbetade fysiskt och i närhet till djur hade ofta en mer avslappnad inställning till det.¹⁰⁹ Förlovningsidealet om brudens oskuld intill bröllopsnatten omfattades inte av allmogen.¹¹⁰ Eftersom en borgerlig, ”fin flicka” eller ”familjeflicka” däremot skulle vara oskuld kunde deras fästmän, vars sexualitet ansågs ohejdbar, under den ofta mångåriga förlovningen i stället besöka bordeller. Detta var en intensivt debatterad moralfråga kring sekelskiftet 1900.¹¹¹ Johannisson har citerat en av von Krusenstjernas 1910-talsdagböcker där hon radikalt ifrågasätter den ”avhållsamhet, som en familjeflicka lever i”.¹¹² Hellström kunde på 1930-talet skriva mer öppet om det i romanform: ”Ska intill världens ände överklassens män offra underklassens kvinnor för sina köttsliga lustar bara för att familjeflickorna ska kunna gå jungfruligt rena in i det äkta ståndet?”¹¹³

Amalia fortsätter:

Emellertid är hon nu mycket glad öfver att kunna bevisa sin oskuld och Karl-Gustaf undrar hur det nu skall bli. [...] det känns lika motbjudande, men Karl-Gustaf är nu, om möjligt, ännu mer ömmande för henne. Han har klart för sig, och det kan ju ha sin riktighet i viss mån, att sedan vi fått höra ryktena, med dem i bakgrunden sett henne och allt hos henne med färgade glasögon och att andra också påverkats däraf. [...] Han säger också att hela historien varit honom bitter o mer eller mindre medvetet tryckt honom, hvad han än haft för händer.¹¹⁴

107 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 17/1 1920.

108 Steinrud 2008, s. 41; Ulvros 1996, s. 30.

109 Frykman & Löfgren 2019, s. 207–212.

110 Rundquist 2005, s. 94.

111 Ulvros 1996, s. 157.

112 Johannisson, *Den sårade divan: Om psykets estetik (och om Agnes von K, Sigrid H och Nelly S)*, Stockholm 2015, s. 219.

113 Gustaf Hellström, *Det var en tjusande idyll*, Stockholm 1938, s. 66.

114 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 17/1 1920.

I de senare breven verkar Anna inte längre vara bannlyst från hemmet, men relationen förblir spänd. Den 28 januari tycker Amalia fortsatt synd om Karl-Gustaf då ”det har varit bra mycket vidrigheter för hans förlofvning”.¹¹⁵ I februari har hon fortfarande inte kommit över sin ”aversion” mot Anna.¹¹⁶ I april förflyttas Karl-Gustaf till Svea hovrätt och han lär aldrig tala om Anna för Amalia. System Malin får dock reda på att Anna befinner sig på ett gods i Östergötland som ”sällskapsdam” hos en överste Rehbiner. Anna deltar inte i hushållsarbetet med godsets sju jungfrur, utan hon umgås och högläser för baronen för att lära ”föra sig” och alltså utöka sitt kulturella kapital.¹¹⁷ Enligt Rundquist fungerade vissa herresäten i slutet av 1800-talet som hushålls- och manérskolor för utvalda, borgerliga döttrar som på detta sätt särskildes från övriga jungfrur.¹¹⁸ Bonddöttrar i denna roll nämner Rundquist inte.

I maj kommer en ny rapport till Urban om att Karl-Gustaf är dyster ”då han vet att vi ej är glada åt hans förlofvning”. I hemmet undviker han familjen och sitter mest uppe på sitt rum.¹¹⁹ Senare i augusti återvänder Karl-Gustaf med glädje till Dalarna, och Amalia närmar sig en försoning: ”Jag tänker nu på hennes goda sidor”.¹²⁰ Åter i oktober tror hon sig ha övervunnit sin ”grämlse” efter en lyckad middag med Karl-Gustafs juristkamrater och Annas ”treffiga och civiliserade” bröder.¹²¹ Slutligen på nyårsafton, ett år efter att Anna uteslutits från julfirandet, vistas hon hos Amalia medan Urbans syster Malin lär henne franska, en grundläggande och sedan 1800-talet viktig bildningstradition även bland borgerliga flickor.¹²² Trots att Amalia erkänner att Anna är mån om att bilda sig förblir hon orolig för Karl-Gustaf, ”han kommer nog i alla fall att hålla fast vid henne”. Bördskillnaden förblir avgörande: ”Fast hon, för att vara en bondflicka, är ovanligt fin, så är det ju en hel del saker, som brister, och jag tänker att Karl-Gustaf kan få det litet besvärligt emellanåt”.¹²³ Ytterligare ett halvår senare, i juni 1921, vidhåller Amalia sin uppfattning från innan eklateringen i februari 1919:

Synd om Karl-Gustaf. Anna och han äro i alla fall mycket omaka. Synd om alla unga män, som komma främmande till platser där de ej äro i

115 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 28/1 1920.

116 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 19/2 1920.

117 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 18/4 1920.

118 Rundquist 2001, s. 236.

119 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 4/5 1920.

120 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 12/8 1920.

121 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 31/10 1920.

122 Ulvros 1996, s. 37.

123 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 31/12 1920.

tillfälle att vara med ungdom af sin egen samhällsställning, isynnerhet som de äro oerfarna på kvinnor samt känsliga för vänlighet.¹²⁴

Både Steinrud och Norrby har noterat att det är sällsynt i deras 1800-talsskällor med en sådan explicit bölds- eller ståndsmentalitet och mellan ”vi och de-gränsdragning”.¹²⁵ Detta kan vara ännu en fördel med att undersöka adeln under 1900-talets första decennier när den gamla högreståndskulturen är mer hotad. Hur det sedan går för Karl-Gustaf och Anna återstår att se i de ännu inte transkriberade breven från Amalia till Urban och Karin från 1922 till hennes död 1944. Om äktenskapet blir lyckligt eller ej förblir svåravgjort utan deras direkta ord. De gifter sig den 29 september 1923 i Annas födelsesocken Rättvik. Ett biografiskt uppslagsverk från 1946 lovordar särskilt Karl-Gustafs juridiska gärningar som ägnades åt Dalautredningen 1923–1932. Han lär ha lett utredningen om de invecklade jordägarförhållandena i Kopparbergs län med ett pragmatiskt sinne och en god övertalningsförmåga. Kanske var insynen han fick genom Annas familj avgörande. 1934–1935 var han dessutom ledamot i abortlagstiftningskommittén som genomdrev en partiell legalisering 1938.¹²⁶ Han och Anna förblir gifta tills att Anna avlider vid 54 års ålder 1946.

Det har visat sig att Amalia främst ogillade förlovningen mellan Karl-Gustaf och Anna då hon ansåg Anna vara obildad och tillhörande en ståndsmässigt underlägsen bondefamilj. Bland symboliska kapital kunde 1800-talsadeln värdera bildning högst, vilket borgerligheten tidigt och framgångsrikt tog efter.¹²⁷ Indelningen mellan bildade och obildade personer kunde vara den vanligaste och kanske väsentligaste inom den borgerliga 1800-talskulturen.¹²⁸ Enligt Norrby skulle giftermål mellan adliga och ofrälse sannolikt inte hålla om gemålen inte delade värderingar, uppfostran och livsstil. Valet av fästmö och svärföräldrar kunde vara det viktigaste sättet att manifesteras sin sociala identitet.¹²⁹ Enligt de 1800-talsvärderingar Amalia ger uttryck för är Karl-Gustafs val av Anna på alla sätt radikalt. Att Anna knappast heller var ett ekonomiskt gott parti är dock ingenting Amalia uttrycker förutom när Anna saknar medel till att utbilda sig och alltså få ett bildningskapital. Detta trots att Hjärnefamiljen hade stora privatekonomiska bekymmer.

124 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 3/6 1921.

125 Steinrud 2008, s. 27; Norrby 2005, s. 273.

126 Einar Sprinchorn, *Svenska män och kvinnor: Biografisk uppslagsbok*, 3, Stockholm 1946, s. 484.

127 Norrby 2005, s. 318–319.

128 Ulvros 1996, s. 319.

129 Norrby 2005, s. 134.

Familjen Hjärnes ekonomiska kapital

”Usch varför tala om så tråkiga saker som affärer när det finns så mycket som är roligt. T.ex. att Du älskar mig och jag Dig”, skriver Karin till Urban.¹³⁰ ”Jaså? Du tycker också affärer är tråkigt”, svarar Urban.¹³¹ Sedan är det ytterst sällan som ämnet berörs i deras brev. Ett undantag inträffar så sent som 1929, då Urban vågar förebrå Karin för att hon handlat med kredit i mataffärer ”där fattiga människor är beroende av snar betalning”. Urban ursäktar sig: ”Ja, nu börjar jag känna äckel och leda med mig själv över att över huvud taget i brev beröra dessa saker”. Han funderar på att riva brevet, men sänder det trots allt, ”i förvissningen av att du är oerhört säker på att jag älskar Dig”.¹³² Åter i nästa brev beklagar han ”denna förfärliga dumhet, att skriva ett oförskämt affärsbrev”.¹³³

Det verkar ha stridit mot god ton att mellan högreståndspar behandla ekonomiska känsligheter i brev. Enligt *Cérémonieuse* ska sådant avhandlas så kort och redigt som möjligt.¹³⁴ Ändå är det tydligt att ekonomiska bekymmer formar Urban och Karins relation. Varför behövde den högborgerliga, då hemligt förlovade, endast 20-åriga Karin arbeta som kontorsbiträde på stadsfogdekontoret i Halmstad? Siggan verkar ha ställt en liknande fråga i oktober 1919. ”Du tyckte det kunde vara lämplig taga avsked”, svarade henne Karin, ”you understand, men det är alls inte inkomsterna det hänger på nu. Det är de förbaskade skulderna”.¹³⁵

Att skulderna var Urbans uppenbarar sig i hans nyårsbrev från samma år, då han inte fått ett brev från Karin på fyra dagar och misstänker att hon tröttnat på honom. I så fall tror han sig vilja vända sitt ”otacksamma fädernesland ryggen” och bli ”en vanlig äfventyrare” i Lissabon, samt överlämna sina ”skulder åt familjen”. Följande slätas över i nästa brev och får liknas vid en Wertherfantasi: ”Eller kanske du föredrar, att jag skjuter en kula i pannan, och rätt o slätt låter mina godtrogna borgensmän stå för min hädanfärd?” Han nämner skulderna endast vid detta känsliga tillfälle, som dock grundar sig i kärlekslängtan, ”alla dar äro tråkiga och långa, så långt ifrån Dig”.¹³⁶ Urban är konsekvent den mest expressive skribenten. Även Douglas reflekterar över hur ene mannen i hennes undersökning dominerar brevväxlingen med en ängslan över tillkortakommanden och

130 Brev från Karin till Urban, Halmstad 2/1 1920.

131 Brev från Urban till Karin, Stockholm 4/1 1920.

132 Brev från Urban till Karin, Halmstad 23/11 1929.

133 Brev från Urban till Karin, Halmstad 25/11 1929.

134 *Cérémonieuse* 1927, s. 120.

135 Brev från Karin till Siggan, Halmstad 9/10 1919.

136 Brev från Urban till Karin, Stockholm, 31/12 1919.

med krav på känslomässigt gensvar.¹³⁷ Planck och Ulvros berör teser om att sentimentalitetsidealet successivt feminiserades under 1800-talet och att männen i stället skulle vara disciplinerade och behärskade.¹³⁸ I breven mellan far och son von Born hotade starka känslouttryck inte deras manlighet, men känslorna berörde då "fosterlandet" eller familjen.¹³⁹ Urban bryter mot dessa normer för behärskning i sina förlovningsbrev: "Sentimental, jag den ræ soldaten, det låter verkligen förtjusande".¹⁴⁰

Breven från Amalia är däremot bräddade med ekonomiska upplysningar. De stöder Rundquists och Steinruds forskning om att högreståndskvinnor ofta samtalade och skrev pragmatiskt om pengar och familjefinanser och aktivt sökte lösningar.¹⁴¹ Många inom adeln hade sedan länge skulder, och pengar kunde höra till de vanligaste brevämnena inom dessa familjer.¹⁴² På grund av brevgenrensas och könens skilda roller är Amalias brev mer värdefulla än Urbans för en insyn i högreståndsvärderingar av ekonomiskt kapital.

Redan de första bevarade breven från Amalia till Urban 1918 handlar om privatekonomin. Amalia förebrår Urban för att han trots påminnelser inte betalat ett lån från Svenska Handelsbanken på 4 800 kronor. Hon råder honom att aldrig mer inlåta sig i affärer då han lär vara alltför "optimistisk". Självs försöker Amalia sälja ett hus utanför Stockholm som då värderas till 260 000 kronor.¹⁴³ I första världskrigets slutskede berör breven även de höga livsmedelspriserna och ransonerna, och om hur Amalia, döttrarna Hildur och Malin på Solö torkar nässlor och svinmälla som grönsakssubstitut inför vintern.¹⁴⁴ Liksom många 1800-tals societetsfamiljer hyr Hjärnefamiljen ett skärgårdshus på sommaren,¹⁴⁵ dock utan lyx. Lagercrantz menar att spartanska, delvis gnidiga program för husekonomin var utmärkande för de flesta överklassfamiljer vid 1900-talets början, särskilt bland officersfamiljerna. Elitkänslan bottnade inte i iögonfallande konsumtion.¹⁴⁶ Dock stiger aktierna och Amalia vill sälja för 1 900 kronor. Ett par veckor senare har aktierna rasat. Urban som avvaktat anklagas för att inte ha skickat sin fullmakt i tid. Hans rum på Östermalm hyr Amalia ut åt en elev vid Dramaten för 80 kronor i månaden.¹⁴⁷

137 Douglas 2011, s. 266–267.

138 Planck 2014, s. 136; Ulvros 1996, s. 141, 146.

139 Tandefelt 2016, s. 33.

140 Brev från Urban till Karin, Stockholm 27/12 1920.

141 Rundquist 2001, s. 208; Steinrud 2008, s. 12–13, 41.

142 Steinrud 2008, s. 167.

143 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 2/7 1918.

144 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 30/7 1918.

145 Rundquist 2001, s. 32.

146 Lagercrantz 1951, s. 21.

147 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 18/9 1918.

Amalia misstänker med rätta att freden kommer innebära en "afväpning" för Sverige, "då blir det ledsamt ställt för Er officerare". Hon undrar om inte Urban, sedermera major och civilförsvarsdirektör, bör "hitta något annat yrke".¹⁴⁸ Medan Urban förblir officer är det troligt att Karl-Gustaf fick samma råd och att han prioriterade juridiken av ekonomiska skäl, vilket i sin tur ledde honom till Dalarna och Anna. Under Amalias ungdom och för Urbans och Karl-Gustafs 1800-talsanfäder hade officersyrket bedrivits på deltid och öppnat för parallella karriärer. Då officersyrket blev ett specialiserat heltidsarbete i och med den allmänna värnpliktens införande 1901 och delvis avromantiserades i första världskrigets skyttegravar, menar Norrby att officerarna "deklasserades" och att det var "högst rationellt att byta yrkesbana".¹⁴⁹

Amalias brev från den 11 mars 1919 innehåller en isolerad mening som är relevant i frågan om hur ekonomiskt kapital värderas: "Synd att den där söta familjeflickan är fattig, men det kan ju räknas vara ett kapital om flickorna äro förståndiga och duktiga". Det är tänkbart att Urban bekantat sig med en familjeflicka före Karin, men som han avfärdat av ekonomiska skäl. Alternativt behöver det förklaras att bankdirektörsdottern beskrivs som fattig. Som sagt kan Karins arbete på stadsfogdekontoret tyda på att även familjen Afzelius kassa trutit. Amalias inställning är dock konsekvent med att hon inte beklagade Karl-Gustafs val av Anna så som en ekonomisk mesallians. Amalia värderar kulturellt och socialt kapital högre, liksom troligtvis en rad karaktärssegenskaper som inte infångas av Bourdieus begrepp. Amalias prioritering framstår som märkvärdigare med hänsyn till skulderna, men hon tror att situationen är tillfällig: "När jag blir rik skall jag ge apanage om det behöfs!!!"¹⁵⁰ Med apanage följer Amalia ett utbrett 1800-talsmönster om regelbundet underhåll från föräldrarna när sonen inte ensam kan försörja sin högreståndsfamilj med en officerslön.¹⁵¹

Det dröjer till augusti innan någon flicka nämns igen och nu är det definitivt Karin. Tydligt är Urban mer mån om att ingå i ett ekonomiskt vinningsrikt parti. Under 1800-talet var det normalt för lågadliga män att gifta sig med förmögna borgardöttrar.¹⁵² Amalia vill dock inte att Urban drar sig undan, vilket han av allt att döma överväger: "Och den där härliga flickan sörjer jag. Tror du ej att det kunde gå bra ändå, äfven om det ej finns kapital – om hon är duktig". Återigen ställer Amalia sina pengar till

148 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 17/11 1918.

149 Norrby 2005, s. 215.

150 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 11/3 1919.

151 Norrby 2005, s. 119, 207; Rundquist 2001, s. 89.

152 Norrby 2005, s. 38; Planck 2014, s. 50–51.

förfogande, utifrån officerarnas försämrade ställning: ”Och när jag blir rik, vill jag hjälpa allt hvad jag kan, så att ’Svenska fotfolket’ må få lefva i lugn”.¹⁵³

Framtiden för privatekonomin börjar ljusna 1920 då Amalia får spekulanter på huset. En advokat råder henne att inte sälja för mindre än 300 000.¹⁵⁴ Att husaffären är avgörande för Urbans framtid med Karin görs explicit den 11 februari:

Ja lilla gossen min, jag tycker att du kunde eklatera när som helst, men du kan ju, för säkerhets skull, dröja litet, tills vi får se hur det artar sig. Jag förstår så väl att det är besvärligt att kunna vara tillsammans för Er, utan att det pratas. Men om nu huset ej så snart skulle bli såldt, skulle ni ej ändå kunna förlofva Er, fast ni ej kunna gifta Er så snart?¹⁵⁵

Utdraget sammanfattar flera svårigheter inom högreståndens förlovningskultur. För att gifta sig måste Urban kunna försörja sig och Karin i ett lämpligt hem. Inkomsterna från löjtnantslönen och extraarbetet som massör, gymnastiklärare och fram till nyligen instruktör vid Halmstads studentkompani räcker inte för att täcka skulderna. Samtidigt under den hemliga förlovningen riskerar kvinnan att komprometteras genom skvaller. Det är inte heller riskfritt att eklatera eftersom det kan vara skamligt att låta den offentliga förlovningen pågå för länge. Amalia gläder sig dock åt att Urban är säker på sin sak ”vis à vis Karin”.¹⁵⁶

På skottdagen äger eklateringsmiddagen rum hos familjen Afzelius. Amalia ser fram emot att få träffa Karin även om ”alla fästmör” tycker det är ”lite grufsamt” att ”sammanföras med släkten”. Så fort Amalia har sålt huset ska hon, Malin och Hildur ”fira kärleken” på Grand Hôtel Royal.¹⁵⁷ Något orolig blir hon då en ”socialistisk regering”, den socialdemokratiska enpartiregeringen Branting I, träder i makt.¹⁵⁸ Liksom när hon tecknar statsobligationer: ”Men kanske att Bolsjevikerna kommer och lägger beslag på allt man har!”¹⁵⁹

Den 23 april har huset till sist sålts.¹⁶⁰ Drygt en vecka senare återkommer Amalia om att hon på grund av oväntade avgifter inte kan avbetala alla Urbans lån. Först måste hon betala sina, förmodligen sanningsenligt

153 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 6/8 1919.

154 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 5/2 1920.

155 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 11/2 1920.

156 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 19/2 1920.

157 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 28/2 1920.

158 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 5/3 1920.

159 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 10/11 1918.

160 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 23/4 1920.

”enorma” banklån, och beräkna ”lefnadsomkostnader” för ett år framöver.¹⁶¹ Först i juni säger hon sig vara skuldfri, ”men också pank”.¹⁶²

I oktober råder Amalia Urban att skjuta på äktenskapet till hösten 1921, vilket också kommer efterföljas. Själv lever Amalia återigen på lån från Karl-Gustaf, men det ekonomiska trycket lättas gradvis. Efter två år av uteblivna julklappar får Karin en yllesjal för 120 kronor från Hildur och Malin – kanske en sådan kashmirsjal som Hellström i *Snörmakare Lekholm får en idé* (1927), den svenska ståndscirkulationens stora roman, beskriver som sekelskiftets typiska symbol för socialt välstånd.¹⁶³ Enligt Amalia uppger Karl-Gustaf att en man inte borde gifta sig förrän han uppnått en månadsinkomst på omkring 1 000 kronor.¹⁶⁴ Om än före inflationen hade journalisten Ester Blenda Nordström 1914 avslöjat att en normal piga på landsbygden tjänade 15 kronor i månaden för 16 timmars dagligt arbete.¹⁶⁵ Som ytterligare en referens om rikedomsskillnader i tiden omtalar Amalia för Urban i december 1920 hur en släkting, ”Tant Henriette”, fått ett juvelhalsband av sågverksägaren Gustaf Erstad som då lär äga sju miljoner kronor.¹⁶⁶ Nästa gång ”den store pampen” nämns har också han svepts med i bruksdöden och blivit begärd i konkurs för tio miljoner kronor.¹⁶⁷

Först i juni 1921 kan Amalia köpa en gravsten för 500 kronor åt maken, skogsförvaltaren Carl Urban som då varit död i åtta år.¹⁶⁸ Om hans personliga misslyckanden vid Forsse bruk ytterst orsakat familjens skulder avslöjas aldrig i breven. I vart fall speglar Hjärnefamiljens nedgång i skulder inte endast ett ekonomiskt makroperspektiv, utan om deras sociala skikt. Frågor om börd eller socialt kapital, liksom umgängessätt och bildning, kort sagt det symboliska kapitalet, blev viktigare allteftersom den gamla överklassen förlorade i ekonomisk och politisk makt. Med ståndssamhällets successiva upplösning, då adeln miste sina formella privilegier och ej sällan rikedomar, ökade motviljan mot en ståndscirkulation eller bördsliga mesallianser så som en sista identitetsmarkör för dess gamla särställning. Pengar var inte ett mål i sig utan ett medel för att upprätthålla det högre värderade symboliska kapitalet.¹⁶⁹ Tesen stämmer väl in i Amalias mentalitet gentemot Anna. Det sociala och kulturella kapitalet, den symboliska identiteten, är viktigare än pengarna trots att kassan sinar. Urbans situation levandegör även hur det

161 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 4/5 1920.

162 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 27/6 1920.

163 Gustaf Hellström, *Snörmakare Lekholm får en idé*, Stockholm 1927, s. 119.

164 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 24/4 1921.

165 Ester Blenda Nordström, *En piga bland pigor*, Stockholm 1914, s. 70.

166 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 5/12 1920.

167 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 20/1 1922.

168 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 24/5 1921.

169 Rundquist 2001, s. 34–35; Norrby 2005, s. 77–79; Planck 2014, s. 52–53.

svåruppnåeliga ekonomiska kapitalet är nödvändigt för att ingå äktenskap på grund av mannens roll som ensam försörjare. Samtidigt visar sig detta vara missledande, då det i mycket verkar vara Amalias sparande, apanagevilja, råd och ansträngningar med aktier, uthyrning och husförsäljning som möjliggör förlovningen.

Fröken Afzelius sociala och kulturella kapital

Eftersom Amalia var avundsjuk på andra mödrar vars barn var gifta i ”trefliga, bildade familjer” är det inte konstigt att hon blev nöjd över Urbans val av Karin Afzelius. För även utan adelskap uppvisar släkten ett högt socialt kapital. Karins far, bankdirektören Fredrik Afzelius (f. 1856), var son till den hegelianske filosofen och riksdagsledamoten Fredrik Georg Afzelius (1812–1896). Hennes farbror, Ivar Afzelius (f. 1848), var Sveriges ledande jurist, riksdagsman i Nationella partiet samt ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien och Svenska Akademien.¹⁷⁰ Med den svenska liberalismens fader Johan Gabriel Richert (1784–1864) som gemensam anfader var Karin dessutom redan släkt med historieforskaren och kulturpersonligheten Harald Hjärne (1848–1922).¹⁷¹ I enlighet med hur Rundquist beskrev 1800-talsadeln var alla avlägset släkt med alla.¹⁷²

Förutom det sociala kapital som Amalia saknade hos Anna uppvisar Karins brev ett typiskt, borgerligt bildningskapital för flickor. Det gäller kunskaper i franska och tyska, mer specifikt för henne engelska, regelbundna teater- och biobesök, viss pianofärdighet och allusioner till den i hemmet obligatoriska praktutgåvan av *Friðbiofs saga* (1825).¹⁷³ Från och med november 1918 då Karin och Fredrik haft spanska sjukan handlar Karins brev alltmer om Fredriks hälsa och sängbundenhet.¹⁷⁴ Karin ombeds läsa memoarer för honom varje kväll. Inom den borgerliga högläsningsskulturer Ulvros undersökt var det vanligare att män läste för kvinnor.¹⁷⁵

Liksom många officerare drygar Urban ut sin undermåliga lön bland annat som sjukgymnast med en gymnastikdirektörsexamen.¹⁷⁶ Därmed gör Urban inträde i huset som Fredriks massör, vilket möjliggör kontakten med Karin. Brevledes omnämns Urban för Siggan först i september 1919 och då

170 Erik Thyselius, *Svenskt biografiskt lexikon* 1, Johan Axel Almquist, Bertil Boëthius, Bengt Hildebrand (red.), Stockholm 1918, s. 238–242.

171 Ekman 1924 berättar om Richerts ättlingar.

172 Rundquist 2001, s. 94.

173 Brev från Karin till Urban, Stockholm 31/8 1921; Frykman & Löfgren 2019, s. 128; Ulvros 1996, s. 86, 320.

174 Brev från Karin till Siggan, Halmstad 3/11 1918.

175 Ulvros 1996, s. 328.

176 Norrby 2005, s. 206–207.

med den saklighet och fatalism som skiljer Karins brev från Urbans: ”Jag fortsätter inte mer för då kommer Hjärne bara fram och spökar [...] den saken är ingenting att göra åt. Låt det bero på framtiden!”¹⁷⁷

Eklateringen mellan Karin och Urban innebär ett avbrott från föräldraomsorgen, en vecka ”då en ung man med stolthet visar världen, vem han varit karl att erövra, och då en ung kvinna rodnande medger att hon låtit sig tubbas och tvingas”, så som Hjalmar Bergman uttryckte det.¹⁷⁸ Karins rum fylls av buketter, kort och telegram ”en masse”.¹⁷⁹ Visiter, middagar och baler följer med lyckönskningar, lovsånger och tal så att Karin känner sig överväldigad och ansträngd, inte minst eftersom hon alltid är yngst.¹⁸⁰ Åldersskillnaden på tio år verkar inte ha bekymrat någon annan än henne. Den var knappast onormal varken inom borgerligheten eller adeln. Mannen behövde ofta vara omkring 30 år på grund av försörjningskraven.¹⁸¹ Efter eklateringen börjar även Amalia skriva till Karin. Ett brev från den 31 mars utmärker sig med sina svarta ramar eller sorgkanter. Ändå är det inte Fredrik som har dött:

Lilla Kära Karin

Hur skall jag kunna, som jag känner det, uttrycka mitt deltagande för dig och alla de dina i Eder djupa sorg. Det är med innerligaste, varmaste medkänsla, som vi alla här hemma tänka på Eder, som nu fått det så svårt. Jag kunde också höra på Urban att han är djupt gripen af din Mors död. Lilla Karin, ingen kan ju ersätta en mor, men jag måste få säga dig att jag känner så varmt för dig och att jag betraktar dig som min egen lilla flicka.

De varmaste hälsningar till din Far och dina syskon från oss alla.

Din varmt tillgifvna

Tant Amalia.¹⁸²

Karins mor Karin Margareta, född Stiberg, är i regel osynlig i breven och blev 57 år. Fredrik läggs in på sjukhus och Karin tror att omvårdnaden i hemmet ”tagit knäcken av hennes mor”.¹⁸³ Den 10 juni får Karin ett nytt kondoleansbrev från Amalia, fast utan sorgkanter:

177 Brev från Karin till Siggan, Halmstad 9/10 1919.

178 Bergman 1925, s. 170.

179 Brev från Karin till Siggan, Halmstad 4/3 1920.

180 Brev från Karin till Siggan, Halmstad 16/3 1920.

181 Planck 2014, s. 36; Frykman & Löfgren 2019, s. 233; Ulvros 1996, s. 93.

182 Brev från Amalia till Karin, Stockholm 31/3 1921.

183 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 4/6 1921.

Käraste lilla Karin,

Vi tänka så mycket på dig här hemma, kära lilla Karin, då du nu också förlorat din Far. Fast ni länge varit förberedda på att han ej kunde lefva så länge, känns det nog ändå tomt och vemodigt att ha blifvit så ensamma. Dock är det ju skönt att han fått hvila efter sitt långa lidande – det är svårt att behöfva ligga så där fullkomligt hjälplös, som han ju var.¹⁸⁴

Bankdirektören Fredrik Afzelius blev 64 år. Den 30 oktober avlider dessutom brodern Ivar, ”Farbror Ivar”, som Karin omnämner honom.¹⁸⁵ Amalia fick alltså sin ”trefliga, bildade familj” genom Karin, men den hann dramatiskt decimeras inom loppet av ett år. Vid sidan av sina syskon står Karin kvar som föräldralös vid 22 års ålder. I samma brev som Amalia beklagar Fredriks bortgång gläder hon sig åt att Karin och Urban hittat en billig lägenhet: ”Det passar ju sen också så bra, när du blifvit ensam, att ni slå ihop Era bopålar, och jag önskar af hela mitt hjärta att ni måtte få det så riktigt godt och bra på alla sätt”.¹⁸⁶

Medan Urban inreder våningen i Dannerska huset på Nordbanegatan 16 i Halmstad axlar Amalia i enlighet med sina ord rollen som en ny mor till Karin – i stor kontrast till hur hon beskrivit och behandlat Anna. Under loppet av några månader går Karin från familjeflicka, till föräldralös, till gift. Eller såsom Amalia uttrycker det: ”Så hastigt det ändå växlar här i lifvet – stora förändringar inom några ögonblick”.¹⁸⁷

Tiden före högrestandsbröllopet brukade ägnas åt att intensivträna fästmon inför husmorsrollen.¹⁸⁸ Efter två veckor hos Amalia har Karin lärt sig baka vetebullar och därmed påbörjat ”matlagningskursen”.¹⁸⁹ Det kan tyckas vara ett magert resultat. Trots att döttrar i högborgerliga hem genom äktenskapet förväntades bli husmödrar kunde de sakna alla grundläggande hushållskunskaper eftersom jungfrurna skött dessa sysslor.¹⁹⁰ Faderns sjukdom och moderns ständiga tillsyn kan ytterligare ha förhindrat skollningen för Karin. Som framgått har föräldrarna i stället satsat på hennes bildningskapital. Därtill verkar Karin inte ha varit frisk. Urban och Amalia har valt att inte sätta henne i en hushållsskola i tron om att hon inte skulle orka med det.¹⁹¹ Hushållsskolor var spridda över Sverige med syftet att

184 Brev från Amalia till Karin, Stockholm 10/6 1921.

185 Brev från Karin till Siggan, Halmstad 29/9 1921.

186 Brev från Amalia till Karin, Stockholm 19/6 1921.

187 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 7/4 1921.

188 Rundquist 2001, s. 194.

189 Brev från Karin till Urban, Stockholm 7/9 1921.

190 Frykman & Löfgren 2019, s. 99.

191 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 11/9 1921.

Till Urbans student 1908 är Amalias barn samlade. Urban längst till höger har anlagt studentkäpp. Urban är då 19 år och Karl-Gustaf 17. Det är svårare att identifiera vem som är vem av storasysterna Malin (1884–1964) och Hildur (1887–1968). Hon som sitter är mest lik Amalia i hennes ungdoms-porträtt. Foto: Maria Werner, Nyköping. I författarens ägo.

utbilda husmödrar i matlagning, städning och sömna.¹⁹² von Krusenstjerna genomgick liknade kurser vid sin förlovning. Lagercrantz menade att den generationen överklasskvinnor var ännu mindre hushållskunniga än den föregående eftersom ”många i kretsen föll offer för nervåkommor”.¹⁹³ Det är också diagnosen en doktor ger Karin: ”Han påstod att mina nerver äro dåliga”.¹⁹⁴ Amalia klarlägger på fler sätt varför Karin är hos henne:

Det hade varit skönt och behöfligt för Karin att få hvila och sköta sig en längre tid före giftermålet, så pass nere som hon tycks vara [...] Jag tänker på, om det i en snar framtid skulle komma till ett litet barn, så kunde det kanske verka menligt både för Karin och barnet om hon är

¹⁹² Frykman & Löfgren 2019, s. 139.

¹⁹³ Lagercrantz 1951, s. 78.

¹⁹⁴ Brev från Karin till Urban, Stockholm 7/10 1921.

svag och klen [...] Nu skall du ej bli orolig och tro att Karin är sämre, tvärtom tycka vi att hon tagit sig, men jag hade tänkt mig att det skulle gå fortare att få henne trind och duktig. Innan hon reser härifrån hoppas jag dock att hon skall uppfylla mina förväntningar i det fallet.¹⁹⁵

Det är lätt att föreställa sig varför Karin skulle känna sig ”nere”. Om endast breven mellan Karin och Urban bevarats hade föräldrarnas död aldrig omskrivits. Karin antyder endast för honom att det ”också varit så mycket under det sista året”.¹⁹⁶ Ett fotografi till Siggan som tagits på Djurgården visar Karin i sorgflor två månader efter faderns död. Utan större nöje för brevskrivning har hon funnit det ”rysligt” att ”dagligen skriva till Urban Hj.”¹⁹⁷ Snart ska hon gifta sig med den tio år äldre löjtnanten, medan en ny modergestalt åtagit sig hennes uppfostran. Den nya familjen förväntar sig att hon snart ska bli med barn. Amalia framför att Karin är omtyckt av alla, att hon ”utvecklats mycket det sista året”.¹⁹⁸

Avslutning

Amalias värdering av ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital i sina söners val av fästmör bekräftar och levandegör tidigare forskning om hur särskilt 1800-talsadeln premierade bildning, uppträdande och sociala förbindelser framför ekonomin, som mer syftade till att upprätthålla det föregående. Eftersom Amalia beskriver både Anna och Karin som söta och snälla tycks dessa avvägningar vara avgörande till varför hon motsätter sig Karl-Gustafs förlovning med Anna men uppmuntrar, kanske till och med möjliggör Urbans med Karin. Hon bistår de senare inte minst ekonomiskt och med hushållskunskaper, axlar rollen som en ny mor till Karin, men verkar inte ens delta i hemundervisningen för Annas bildningskapital.

Många adliga 1800-talskvinnor valde livslångt celibat framför att gifta ned sig.¹⁹⁹ Enligt Norrby särskiljer den omoderna adels- eller ståndsidentiteten sig tydligast genom den aversion mot ståndscirkulation som Amalia uttrycker.²⁰⁰ Han åberopar Bourdieu angående hur de privilegierade som i kristider hårdast håller på traditioner, det eviga och genealogiska ofta är de som står inför ett socialt fall.²⁰¹ Det går alternativt att förstå Amalia

195 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 11/9 1921.

196 Brev från Karin till Urban, Stockholm 28/8 1921.

197 Brev från Karin till Siggan, Stockholm 27/8 1921.

198 Brev från Amalia till Urban, Stockholm 11/9 1921.

199 Rundquist 2001, s. 44; Ulvros 1996, s. 101.

200 Norrby 2005, s. 270.

201 Norrby 2005, s. 292.

utifrån Frykman och Löfgrens beskrivning av borgerliga, sociala klättrare, alltså att det sociala kontrollbehovet om ett kultiverat uppträdande stärktes för en nybliven överklass.²⁰² Till skillnad från sin make hade Amalia inga adelsförfäder sedan Karl XI:s dagar. Ytligt sett ingick hon ett idealtypiskt äktenskap – en burgen träpatronsdotter och en adelsman med större symboliskt kapital – men mannen lär ha supit, bruksbubblan sprack och Amalia fick hantera skulderna.

Kanske är det ändå bäst att förstå Amalia utifrån hennes egna ord, att hon motarbetade Anna eftersom hon trodde att hennes yngste son skulle bli olycklig med henne. Det behövde inte endast vara bördsstolthet, egenvinning eller klassförakt som styrde. I det hela trotsar Amalia föreställningar Rundquist vänder sig mot om att högreståndsmödrar skulle vara likgiltiga för sina barn.²⁰³ Hon motsäger även en stereotyp om passiverade högreståndskvinnor.²⁰⁴ Utifrån de dialoger som bevarats i denna brevsamling framstår Amalia som kanske mest mångfasetterad i sina roller och i sin påverkan. Urban sköter sin tjänstgöring och skriver drabbande kärleksbrev, men verkar mer känslostyrd. Karin låter sig föras och tyngs sannolikt av sina föräldrars sjukdom och död. Alla svar kan dock inte ges inom ramarna för mikro- eller existentiell historia. Hur levande skribenterna än ter sig syns endast "deras skuggor", för att citera släktkrönikan från 1924: "Vi vilja tala med dem, fråga, resonera – men vi rycka till vid att våra läppar röra sig och finna oss ensamma med ett brev eller en daguerreotyp i handen."²⁰⁵

Summary

Cultivated Love: A Microhistorical Study of Letters from a Swedish Noble Family, 1918–1921

This article examines a collection of over 300 private letters by three different writers from 1918 to 1921, inherited from the Swedish noble family of Hjärne. It aims to microhistorically understand the widow Amalia Hjärne (1859–1944), her opinions, values, and influence on her two sons' engagements. First, it retells a *mésalliance* between the future Chancellor of Justice Karl-Gustaf Hjärne (1892–1977) and a peasant's daughter from Dalarna, Skräddar Anna Larsdotter (1892–1946). Second, a more ideal or typical engagement between a lieutenant, Bo Urban Hjärne (1889–1978), and a younger, bourgeoisie banker's daughter in Halmstad, Karin Afzelius (1899–1987). In the latter case,

202 Frykman & Löfgren 2019, s. 164.

203 Rundquist 2001, s. 25.

204 Ulvros 1996, s. 67.

205 Ekman 1924, s. 2.

the letters between the engaged couple are extant and interpreted, while only Amalia's letters remain to examine the former. Through her letters, it becomes apparent that she values social and cultural capital more than economic capital in her son's choices of fiancées, even though the Hjärne family is seriously indebted. This confirms and elaborates on previous historical and ethnological research on nineteenth-century Swedish nobility, showing that manners, language, education, and culture became more important than wealth in maintaining their declining social standing.

The article also demonstrates Amalia's agency within her own family, as she laments and opposes the engagement with the farmer's daughter. Simultaneously, she supports the engagement with the banker's daughter economically and as a new mother and mentor to Karin, who deals with the sudden loss of her parents.

Comparisons are made in part with early twentieth-century Swedish literature. Although Amalia, Urban and Karin are partially contextualized as representatives of their classes, they are also treated with empathy as individuals with their distinct personalities and voices. This is done in the spirit of microhistory, existential history, and hermeneutics, research traditions whose similarities are discussed within a Swedish frame.

Keywords: Microhistory, Existential History, Letters, Nobility, Engagements